

Верба Д.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, Україна
e-mail: denys.verba@kneu.ua; ORCID ID: 0000-0002-8712-4027

Лопух К.В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, Україна
e-mail: lopukh@kneu.edu.ua ORCID: 0000-0003-4143-0309

Михайлюк М.А.

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, Україна;
e-mail: mihailyuk@i.ua; ORCID: 0000-0002-7743-5059

Мельник О.М.

доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
e-mail: 1994kozak@ukr.net
ORCID 0000-0002-7162-3462

**ЗАЛЕЖНІСТЬ СПОЖИВАННЯ БЛАГ «РОЗКОШІ» ТА «ПЕРШОЇ
НЕОБХІДНОСТІ» ВІД ДОХОДІВ УКРАЇНСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ**

Verba D.

Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Theory,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine;
e-mail: denys.verba@kneu.ua; ORCID ID: 0000-0002-8712-4027

Lopukh K.

PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Economic Theory,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine; e-mail: lopukh@kneu.edu.ua ORCID: 0000-0003-4143-0309

Mikhailiuk M.

PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Economic Theory,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Kyiv, Ukraine; e-mail: mihailyuk@i.ua ORCID: 0000-0002-7743-5059

Mel'nyk Oleksiy

Doctor of Economics, Professor,
Department of Economic Theory
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine
e-mail: 1994kozak@ukr.net
ORCID 0000-0002-7162-3462

THE CONSUMPTION OF "LUXURY" AND "ESSENTIAL" GOODS DEPENDENCE ON THE INCOME OF UKRAINIAN HOUSEHOLDS

Анотація. Статтю присвячено уточненню важливих характеристик добробуту українських домогосподарств: рівню задоволення потреб у продуктах харчування та благах, що створюються в сфері охорони здоров'я. Підходи статті ґрунтуються на закономірності деконцентрації споживчих витрат в міру зростання добробуту домогосподарств. Відповідно, скорочення еластичності споживання продуктів харчування за доходом тлумачиться як критично важлива ознака тенденцій змін добробуту, спричинених розширенням чи скороченням споживання благ певної групи. Розрахунки проводились окремо для групи домогосподарств з еквівалентними доходами на особу до 7 тис. грн на місяць і для тих домогосподарств, чиї доходи на одну особу вищі від 8 тис. грн. Результати оцінювання коефіцієнтів еластичності дозволили обґрунтувати, що нерівність доступу до харчових продуктів не зазнала вагомих змін протягом досліджуваного періоду, проте найбідніші домогосподарства скоротили фізичні обсяги споживання продуктів харчування на тлі зростання частки витрат на цю товарну групу в складі сукупних споживчих витрат. Фізичні обсяги споживання благ товарної групи «охорона здоров'я» за період 2014–2022 рр. у середньому по усіх домогосподарствах України зросли, суттєво випереджаючи зростання реального доходу (150,6 % зростання фізичних обсягів споживання проти 118,7 % темпів зростання реального доходу), що характерно для благ, які належать до категорії «luxuries». При цьому обсяги споживання цих благ стосовно бідніших домогосподарств зростали швидше за аналогічні обсяги стосовно заможніших. Проте більш виважена оцінка змін нерівності доступу до платного сектору охорони здоров'я вимагає подальших досліджень, через те що використана база даних відображає лише витрати «out of pocket», що занижує масштаби споживання і витрат групи заможніших домогосподарств.

Ключові слова: споживчі витатки, добробут домогосподарств, криві Енгеля, еластичність споживання за доходом

Abstract. The article is devoted to clarifying the important characteristics of the Ukrainian households' well-being: the degree of satisfaction of needs in food and in goods created in the health care. The approaches of the article are based on the regularity of the deconcentration of consumer expenditures through the welfare of households increasing. Accordingly, the reduction in the income elasticity of food consumption is interpreted as a critically important sign of trends in changes in well-being caused by the expansion or reduction in the consumption of a certain goods. Calculations were made separately for a group of households with equivalent per-capita incomes up to UAH 7,000 per month and for those households whose per capita income is higher than UAH 8,000. The results of the elasticity coefficients estimation made it possible to substantiate that the inequality of access to food did not undergo significant changes during the studied period, however, the poorest households reduced the absolute amount of food consumption against the background of the increase in the share of expenditures on this product group as a part of aggregate consumer expenditures.

Absolute amount of consumption of goods, created by "health care" for the period 2014–2022 on average across all households in Ukraine was increased significantly outpacing the growth of real income (150.6 % growth in amounts of consumption against 118.7 % growth rates of real income), which is characteristic of goods that belong to the "luxuries" category. At the same time, the consumption of these goods concerning to the poorer households grew faster than similar indicator for wealthier ones. However, a more balanced assessment of changes in the inequality of access to the paid healthcare sector requires further research, due to the fact that the database used reflects only "out-of-pocket" spending, which underestimates the scale of consumption and relevant spending of wealthier households.

Постановка проблеми. Оцінювання добробуту населення (як загального рівня, так і диференціації між групами домогосподарств) є важливою передумовою формування державної політики. Адже саме зростання добробуту населення є кінцевою метою, відповідно, узагальнюючою характеристикою результативності будь-яких заходів у межах політики. При цьому чим більш змістовною, безпосередньо пов'язаною з рисами бажаного способу життя буде така оцінка — тим кращі умови створюються для забезпечення дієвого оберненого зв'язку: від принципів політики, через важелі її реалізації до очікуваної зміни цільових характеристик добробуту та відхилень фактичних показників від таких очікуваних (планових) значень, що слугують підставою для оновлення чи політики, чи форм її реалізації (залежно від результатів аналізу причин отриманих відхилень). Тому розвиток інструментарію оцінювання економічних можливостей домогосподарств, створення характеристик і удосконалення моделей, що дозволять розуміти складні зв'язки між номінальними доходами, коливаннями цін на різні групи товарів та можливостями домогосподарств задовольняти свої потреби, поліпшувати своє становище та інвестувати в поліпшення людського капіталу є актуальним завданням наукової роботи. Ця стаття містить спробу застосувати апарат кривих Енгеля до наявної в Україні статистичної інформації, щоб уточнити той етап зростання добробуту на якому перебувають різні групи українських домогосподарств за розробленою Енгелем «траєкторією поліпшення економічних можливостей». Адже залежно від того, для якої частини домогосподарств подолана висока концентрація споживчих видатків навколо продуктів харчування, формуються передумови активізації не бюджетного, комерційно вмотивованого інвестування в розвиток людського капіталу і зростання продуктивності праці.

Аналіз літератури. Концепція «добробуту як свободи» А. Сена [1; 2] тлумачить добробут як свободу від нужденності, хвороб, насилля чи примусу, перешкод реалізації власного економічного потенціалу чи політичних прав і свобод. Таке бачення створює чи не найсприятливіші методичні передумови для оцінювання суспільних результатів державної політики, ресурсних, структурних чи інституціональних зрушень, що відбуваються у господарському житті суспільства. У межах цієї концепції критичне значення для оцінювання економічних передумов добробуту має доступність благ, яка для кожної групи населення визначається співвідношенням їх доходів і цін, що формуються в процесі переважно ринкової взаємодії виробників і споживачів. Аналогічне співвідношення (розмірів доходів і середніх цін певних груп товарів) в центрі уваги Т. Пікетті [3] як інструмент вимірювання динаміки добробуту. Обидва автори, а також і нобелівський лауреат А. Дітон звертають увагу на низку переваг такого підходу порівняно з поширеним аналізом добробуту на основі динаміки реального доходу [4; 5]. Зокрема, проблема урахування якісних характеристик благ, ціни яких порівнюються, у процесі оцінювання динаміки цін набуває все більшого значення в міру подовження періоду дослідження. Певним вирішенням

цієї проблеми в контексті оцінювання добробуту сприяє апарат кривих Енгеля. Так, криві Енгеля дозволяють на основі емпіричної інформації класифікувати блага на групи, кожна з яких має специфічну роль і місце у процесі формування економічних умов добробуту домогосподарств. Якщо темпи зростання фізичних обсягів споживання блага (певної групи благ) випереджає зростання доходів, то благо класифікується як «благо розкоші» (luxuries) і розширення частик витрат споживача на такі блага трактується, як ознака якісних позитивних зрушень у його економічному добробуті [6; 7].

Якщо фізичні обсяги споживання блага зростають зі зростанням економічних можливостей споживача, але відносні темпи зростання обсягів споживання менші за відносні темпи зростання реального доходу, то маємо справу з благами стандартної якості. Ортодоксальний сценарій зростання добробуту домогосподарства передбачає, що питома вага витрат на благо повільно скорочується зі зростанням доходів [6; 7]. Блага, фізичні обсяги споживання яких залишаються приблизно сталими зі зростанням доходів (відповідна питома вага витрат на такі блага скорочується зі зростанням доходу), класифікуються як блага першої необхідності. Класичним прикладом останніх можуть бути продукти харчування у родинях, в яких бажаний (нормальний) рівень задоволення харчових потреб вже досягнуто. Власне, ця теза стала теоретичним уособленням провідного мікроекономічного механізму розвитку другої половини ХІХ — першої третини ХХ ст.: суспільства, яким вдається перетворити індустріалізацію на джерело загального добробуту, досягають стрімкого скорочення чисельності й частки населення, що потерпає від нестачі продуктів харчування, що проявляється у подоланні концентрації споживчих витрат навколо продуктів харчування та диверсифікації витрат домогосподарств із зростанням питомої ваги витрат, які мають характер «інвестицій в людський капітал» [8; 9].

Отже, характеризуючи споживацьку поведінку домогосподарств через коефіцієнти еластичності обсягів споживання певних товарних груп за доходом, ми можемо визначати, на якому етапі зростання добробуту вони перебувають: Чи вдалось подолати концентрацію споживчих витрат навколо продуктів харчування? Чи мають домогосподарства достатньо ресурсів вивільнених від задоволення першочергових потреб, щоб інвестувати у поліпшення запасів людського капіталу? Такий підхід дозволяє оцінювати нерівність між домогосподарствами не за розмірами реального доходу, а більш змістовно — за характеристиками динаміки обсягів споживання різних благ: продуктів харчування, послуг освіти, медицини, відпочинку та культури тощо. Звідси відстежуючи, які зміни доступності різних благ дозволяють змінювати спосіб життя та формують кращі чи гірші передумови поліпшення соціальної мобільності.

Дослідження схожої спрямованості [10–12] оперують переважно даними про питому вагу окремих товарних груп у сукупних споживчих витратах, отже, динаміка залежної змінної відображає вплив не лише фізичних обсягів споживання, а й реального доходу і відносних цін. Проте в контексті оцінювання добробуту показники, які залежать лише від фізичних обсягів споживання благ певної товарної групи дають змістовнішу характеристику добробуту. Окрім випадків «небажаних благ», «благ нижчої споживчої якості», від яких споживачі схильні відмовлятися в процесі зростання економічних можливостей, зростання обсягів споживання блага як таке може трактуватись як ознака позитивної динаміки добробуту домогосподарств.

Відповідно, ця стаття досліджує характеристик споживацької поведінки українських домогосподарств у контексті оцінювання загального рівня їх добробуту та диференціації, використовуючи апарат кривих Енгеля у поєднанні з даними про зміни їх реальної купівельної спроможності, оціненої не лише за допомогою динаміки реального доходу, а й через коефіцієнти доступності ключових благ, забезпеченість якими формує як поточний (досягнутий) рівень добробуту, так і умови його поліпшення через механізм окупності інвестицій у людський капітал. Крім того, ми здійснимо порівняльний аналіз структури споживання домогосподарств з відносно нижчими доходами (за даними 2020 р. 74,6 % усієї кількості домогосподарств України, які мають середньодушові еквівалентні доходи до 7000 грн на місяць) і домогосподарств з відносно вищими доходами (17,2 % домогосподарств України, які мають середньодушові еквівалентні доходи вище 8000 грн на місяць).

Методологія. Фокус нашої статті — у дослідженні зв'язку «реальний дохід — обсяги споживання благ певної товарної групи» як передумови оцінювання добробуту домогосподарств із різним рівнем економічних можливостей. Для дослідження використовується апарат кривих Енгеля у первинному вигляді [6], тобто витрати на придбання певного блага (благ певної товарної групи) тлумачаться як залежна змінна, а реальний дохід — як пояснююча. При цьому дані про витрати за різні роки виражені у цінах базового року, відповідна зміна залежного показника безпосередньо характеризує фізичні обсяги споживання благ певної товарної групи: вплив цінового фактору еліміновано, що дозволяє тлумачити залежну змінну як характеристики фізичних обсягів споживання.

Відповідно, як залежну величину використано витрати споживачів на широко агреговані товарні групи, розраховані у цінах базового року (2014), джерело даних [13]. Для перерахунку номінальних показників у реальні використовувались кумулятивні індекси цін відповідної товарної групи відносно базового року (2014), джерело даних [14]. Отже, диференціація цих показників між групами споживачів з певним розміром доходів відображає лише вплив зміни фізичних обсягів споживання, що відповідає завданням дослідження.

Наявність даних про структуру споживчих видатків по групах домогосподарств із різними еквівалентними доходами на одну особу [13] дозволило для кожного року отримати 11 значень залежної змінної, відповідно, за сім років ретроспективного періоду сформовано базу даних з 77 спостережень.

Ця база даних розділена на дві групи — по домогосподарствах, які мають еквівалентні доходи на одну особу до 7000 грн (група з відносно нижчими доходами), і домогосподарствах, що мають доходи вище 8000 грн (група з відносно вищими доходами). Межі для розділення загальної кількості домогосподарств на ці дві групи обрані виходячи з прагнення отримати значну диференціацію розміру сукупних грошових витрат між групами. Середні зважені за кількістю домогосподарств сукупні споживчі витрати по першій групі становлять за даними 2020 р. 7603,0 грн, а по другій групі — 13527,4 грн, що близько до дворазового перевищення. Отже, створюються умови для перевірки «закону Енгеля у сильному формулюванні», згідно з яким дворазове зростання реальних споживчих видатків веде до скорочення частки витрат на продукти харчування на 10 в.п. [7].

База даних факторного показника сформована за даними про середні еквівалентні душеві доходи, притаманні певним групам домогосподарств України. За даними статистичного збірника «Витрати і ресурси домогосподарств України», у 2020 р. 1208,0 тис. домогосподарств (8,2 % від загальної кількості) мали середньодушові еквівалентні загальні доходи до 3000 грн на місяць; 2625,3 тис. (17,8 %) — більше від 3000 тис. і до 4000 тис. грн на місяць; 3117,8 тис. домогосподарств (21,1 %) — більше від 4000 тис. грн і до 5000 грн на місяць і так далі. Середньодушові еквівалентні загальні доходи вище 12000 грн. на місяць мали 589,5 тис. домогосподарств (4,0 % їх загальної кількості). За кількісне значення доходів для кожного діапазону бралось середнє від верхньої і нижньої межі. Для перерахунку номінальних доходів у реальні використані кумулятивні індекси споживчих цін (реальні доходи виражені в цінах базового року — 2014).

Математична форма відображення залежності фізичних обсягів споживання благ від реального доходу домогосподарства:

$$Q_m = a + b \times I + \varepsilon, \quad (1)$$

де a — вільний член функції, відбиває автономний, незалежний від доходу обсяг споживання домогосподарством благ m -ї товарної категорії;

b — коефіцієнт біля змінної «реальний дохід домогосподарства»; відображає граничний приріст фізичних обсягів споживання m -ї товарної категорії внаслідок зміни реального доходу домогосподарств;

I — реальний дохід домогосподарства;

ε — стохастична складова моделі (відхилення розрахункового значення залежної величини від фактичного).

Для такої функції перша похідна (дорівнює коефіцієнту b) характеризує граничну зміну обсягів споживання благ певної товарної групи внаслідок мінімальної зміни реального доходу. Еластичність, що для лінійної функції розраховується за формулою (2), характеризує відсоткове (відносне) зростання обсягів споживання благ певної товарної категорії у відповідь на одновідсоткове зростання реального доходу. Саме коефіцієнт еластичності має використовуватись для класифікації благ відповідної товарної групи на «блага першої необхідності» (для них коефіцієнт еластичності такої функції має бути близьким до нуля); «блага стандартної якості» (менше від одиниці); благ «розкоші» (близький до одиниці, чи більший за неї).

Формула для розрахунку коефіцієнтів еластичності обсягів споживання від доходу:

$$E_i = \frac{a_i \times \bar{x}}{\bar{y}}, \quad (2)$$

де E_i — коефіцієнт еластичності залежної змінної від пояснюючої; $\bar{x}$ — середнє значення факторної змінної; $\bar{y}$ — середнє значення залежної змінної.

Оскільки і залежна, і пояснююча змінні мають однакову розмірність (грошові одиниці), а приріст пояснюючої змінної розподіляється між приростами залежних. Гіпотеза про те, що варіація залежної змінної пропорційна відносним, а не абсолютним змінам пояснюючої відкидається, відповідно ми не вдаємось до логарифмування розмірів реального доходу, як в оригінальній функції Воркінга.

Для визначення параметрів функції ми скористались методом 1МНК [14] та реалізували розрахунки за допомогою дій з матрицями:

$$A = (X * X)^{-1} (X * Y), \quad (2)$$

де A — вектор параметрів функції; X — матриця значень пояснюючих змінних; X^* — транспонована матриця значень пояснюючих змінних; Y — матриця значень залежних змінних.

Основні результати. Витрати на продукти харчування досі домінують у структурі споживчих видатків українських домогосподарств. Так, у 2020 р. у середньому на цю товарну категорію припадало 44,3 % грошових витрат домогосподарств. По трьох групах домогосподарств із найменшими еквівалентними доходами на одну особу (до 5000 грн на місяць) питома вага витрат на харчові продукти вища, або близька до 50 % і коливається від 54,6 до 48,1 %. Сумарно на ці три групи домогосподарств припадає 47,0 % загальної кількості українських домогосподарств. Умовну межу в 40 % питомої ваги витрат на продукти харчування долають лише три групи домогосподарств з найвищими доходами (доходи більше від 10 000 грн на особу еквівалентної чисельності на місяць), на які припадає усього 8,4 % загальної кількості домогосподарств.

Відповідно, якісні зміни становища українських домогосподарств уможливаються лише в разі подолання концентрації видатків навколо продуктів харчування: витрачання близько половини споживчих витрат на задоволення першочергових потреб вкрай обмежує можливості інвестування в освіту й поліпшення здоров'я, робить переважну масу домогосподарств вразливою до коливань цін на продукти харчування.

За досліджуваний період (2014–2020 рр.) у системі відносних цін продуктів харчування подешевшали на 7,1 % (це значить, що продукти харчування дорожчали у середньому на 7 % повільніше за агрегований індекс споживчих цін за аналогічний період). При цьому номінальне подорожчання продуктів харчування за вказані роки досягло 121 % (кумулятивний індекс цін продуктів харчування у 2020 р. дорівнював 2,21 відносно рівня цін 2014 р.). За аналогічний період номінальні споживчі видатки домогосподарств зросли на 139 % (кумулятивний індекс споживчих видатків по усіх домогосподарствах у 2020 р. порівняно — 2014 р. дорівнює 2,39). Відповідно, продукти харчування стали доступнішими для домогосподарств у середньому на 8,4 % (індекс споживчих видатків поділений на індекс цін). Проте цей показник узагальнює картину, а для 8,2 % найбідніших домогосподарств (у 2020 р. їх еквівалентні доходи на одну особу були менше від 3000 грн на місяць) продукти харчування стали менш доступними на 22,5 % (індекс доступності продуктів харчування у 2020 р. порівняно 2014 р. дорівнює 0,775).

За період 2014–2020 рр. фізичні обсяги споживання харчових продуктів у середньому зросли усього на 3,4 %, а для 8,2 загальної кількості домогосподарств, які одержували найнижчі доходи, фізичні обсяги споживання харчових продуктів скоротились на 17,4 %.

Як помітне зростання фізичних обсягів споживання харчових продуктів по кількох групах домогосподарств, виділених за розміром еквівалентних доходів на одну особу, так і загальна по всіх домогосподарствах позитивна динаміка вимагає обережного ставлення. По-перше, 2014 р. як база порівняння — не най-

кращий за рівнем добробуту період навіть у сучасній українській історії. По-друге, одержані нами оцінки динаміки фізичних обсягів споживання ґрунтуються на індексі цін на продукти харчування, що узагальнює динаміку цін по тисячах окремих різновидів таких продуктів. Проте видатки найбідніших домогосподарств закономірно сконцентровані у межах найдешевших і найнеобхідніших для задоволення фізіологічних потреб [16], а попит на такі продукти харчування — низько еластичний за ціною. Відповідно, практично завжди індекс цін на такі (найдешевші) продукти харчування, що формують основу харчового балансу найменш заможних родин, випереджає середній індекс цін по всіх різновидах харчових продуктів [17]. Це підтверджують численні дослідження, які використовуючи модель Florida-Slutsky, оцінюють цінову та дохідну еластичність попиту на окремі різновиди харчових продуктів [10–12]. Отже, отримані оцінки динаміки фізичних обсягів споживання продуктів харчування можуть суттєво завищувати реальні характеристики стосовно як мінімум трьох груп домогосподарств з найнижчими доходами у розрахунку на одну особу (для них питома вага видатків на харчування близька до 50 %).

Точніше оцінити міру задоволення потреб у продуктах харчування досягнуто стосовно домогосподарств з різними доходами можна, визначивши параметри функції Енгеля. Результати моделювання для домогосподарств з відносно нижчими доходами (до 7000 грн на місяць) наведені в табл. 1.

Таблиця 1

ПАРАМЕТРИ АНАЛІТИЧНОЇ ФОРМИ КРИВОЇ ЕНГЕЛЯ ДЛЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ЗА ДАНИМИ СТОСОВНО 74,6 % ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ З ДУШОВИМИ ЕКВІВАЛЕНТНИМИ ДОХОДАМИ МЕНШИМИ ВІД 7000 ГРН НА МІСЯЦЬ

	Продукти харчування
Питома вага у грошових видатках домогосподарств, 2014 / 2020 рр., %	55,4 / 47,8
Параметр a	771,54
Стандартна похибка	32,84
t статистика параметру a	23,49
Параметр b	0,211
Стандартна похибка	0,009
t статистика параметру b	23,14
Коефіцієнт детермінації	0,942
Критерій Фішера	535,41 (більше табличного)
DW критерій	1,98 (близький до двох, що підтверджує гіпотезу про відсутність гетероскедастичності)

Графічне відображення кривої Енгеля для продуктів харчування стосовно 74,6 % українських домогосподарств, які мають доходи до 7000 грн на місяць, наведено на рис. 1.

Коефіцієнт еластичності фізичних обсягів споживання продуктів харчування за доходом для переважної більшості українських домогосподарств становить 0,474.

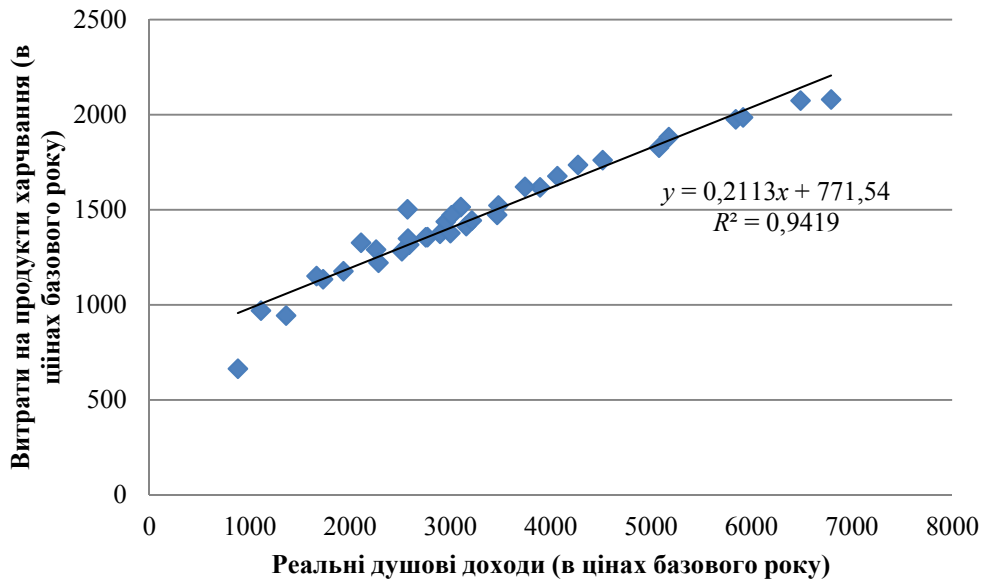

Рис. 1. Лінія Енгеля для продуктів харчування за даними 74,6 % українських домогосподарств

Аналогічні розрахунки для даних про 17,3 % загальної кількості українських домогосподарств з найвищими доходами на одну особу наведені у табл. 2.

Таблиця 2

ПАРАМЕТРИ АНАЛІТИЧНОЇ ФОРМИ КРИВОЇ ЕНГЕЛЯ ДЛЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ЗА ДАНИМИ СТОСОВНО 17,3 % ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ З НАЙВИЩИМИ ЕКВІВАЛЕНТНИМИ ДОХОДАМИ НА ОДНУ ОСОБУ

	Продукти харчування
Питома вага у грошових видатках домогосподарств, 2014 / 2020 рр., %	43,8 / 37,8
Параметр a	1073,53
Стандартна похибка	58,56
t статистика параметру a	18,33
Параметр b	0,149
Стандартна похибка	0,009
t статистика параметру b	15,74
Коефіцієнт детермінації	0,882
Критерій Фішера	247,76 (більше від табличного)
DW критерій	1,98 (близький до двох, що підтверджує гіпотезу про відсутність гетероскедастичності)

Графічне відображення кривої Енгеля для продуктів харчування стосовно 17,3 % українських домогосподарств, які мають найвищі доходи на одну особу, наведено на рис. 2.

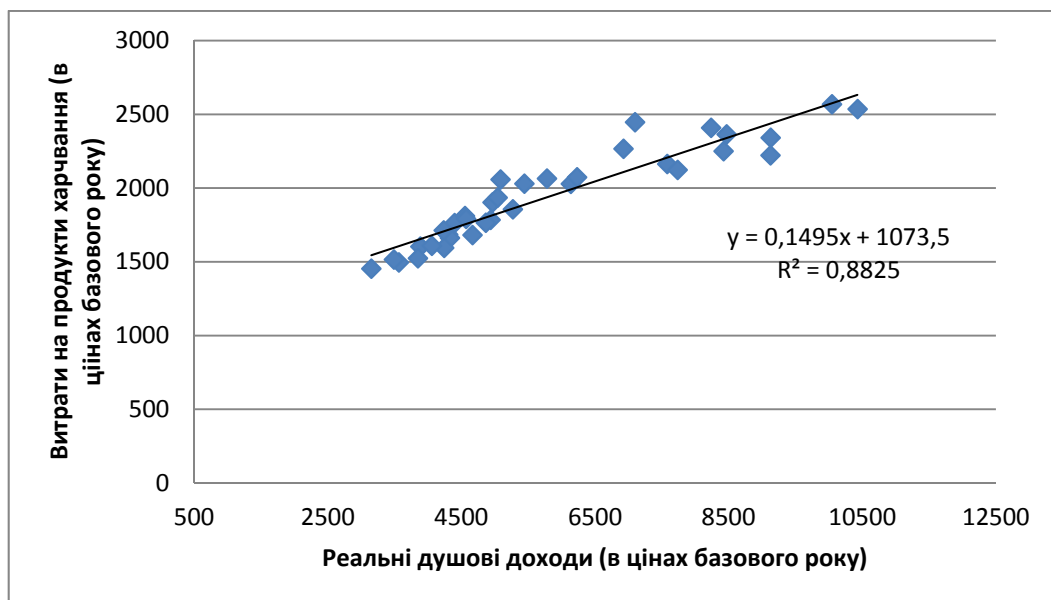

Рис. 2 Лінія Енгеля для продуктів харчування за даними багатших українських домогосподарств

Коефіцієнт еластичності фізичних обсягів споживання продуктів харчування за доходом для 17,3 % загальної кількості українських домогосподарств з найвищими доходами на одну особу становить 0,448.

Відповідно еластичність попиту на продукти харчування для багатших домогосподарств очікувано нижча порівняно з біднішими, проте для обох груп досить висока. Для зіставлення з даними цитованих публікацій, що також оцінюють дохідну еластичність попиту на продукти харчування, можна перерахувати отримані нами коефіцієнти еластичності у розмірність, яка відповідатиме використовуваній у функціях Florida-PI розмірності залежного показника. Оскільки в цих функціях залежний показник виражено як частка витрат на продукти харчування в складі сукупних споживчих витрат, то ми маємо перерахувати свої оцінки коефіцієнту еластичності. Зміна фізичного обсягу відрізняється від зміни частки витрат через два індекси. По-перше, індекс відносної ціни відповідної товарної групи (чим він більше, тим більше індекс частки витрат перевищує індекс фізичних обсягів за інших рівних). По-друге, індекс загального розміру споживчих видатків (чим він більший, тим зміна частки видатків буде меншою за зміну фізичного обсягу споживання). Отже, відмінність між зміною фізичних обсягів споживання і зміною частки витрат на купівлю певного блага визначається, по суті, індексом реальної купівельної спроможності (зміна кількості благ певної товарної групи, доступної одержувачу певного доходу). Стосовно продуктів харчування за ретроспективний період такий індекс може бути

визначений як кумулятивний індекс реального доходу (1,187 за період 2014–2020 рр.) поділений на кумулятивний індекс відносної ціни товарної групи «продукти харчування» (0,941 за період 2014–2020 рр.). Відповідно індекс доступності продуктів харчування для середнього українського домогосподарства — 1,261, тобто доступний для середнього домогосподарства обсяг продуктів харчування зріс у 2020 р. на 26,1 % порівняно з 2014.

Отже, помноживши отримані нами коефіцієнти еластичності на індекс доступності продуктів харчування, одержимо коефіцієнт еластичності частки витрат, який можна порівнювати з результатами статей [12; 18]:

- для 74,6 % домогосподарств з нижчими доходами на особу: $0,473 \times 1,261 = 0,598$ (60,0 % зміни частки витрат на продукти харчування у відповідь на 1 % зміни реального доходу);

- для 17,3 % домогосподарств з вищими доходами у розрахунку на одну особу: $0,448 \times 1,261 = 0,565$ (56,5 % зміни частки витрат на продукти харчування у відповідь на 1 % зміни реального доходу).

Обидва наведені показники дещо нижче від показника розрахований американськими авторами для України за даними Програми міжнародних порівнянь (ICP) 1996 р. [18]. Це може свідчити про дуже помірну позитивну динаміку у задоволенні потреб населення у продуктах харчування. Проте важливо, що фізичні обсяги споживання основних продуктів харчування українськими домогосподарствами не зазнали позитивних змін за період із середини 1990-х років, відповідно, скорочення питомої ваги витрат на харчові продукти і зниження еластичності такої питомої ваги від доходу може бути результатом витіснення одних витрат на задоволення першочергових потреб; іншими, що не супроводжується якісними змінами у становищі домогосподарств. Підтвердженням саме такої трактовки зафіксованої динаміки може бути суттєве зростання питомої ваги витрат на оплату комунальних послуг: за 2014–2020 рр. з 9,8 до 15,2 % сукупних споживчих видатків домогосподарств.

Важливо також, що навіть за даними ICP 2005 р. середня частка видатків на продукти харчування, а також напої та тютюнові вироби по країнах з низьким доходом на одну особу становила 48,5 % [12]; по країнах з середнім рівнем доходу — 31,1 %, з високим — 20,4 %. Тобто навіть для менше від 20 % найзаможніших українських домогосподарств поки не досягнуто частки видатків на продукти харчування, яка досягнута країнами із середнім рівнем доходу ще в 2005 р. (показники заможніших українських домогосподарств в 2020 р. на 6,7 в.п. вищі). Відповідно отримані нами дані стосовно еластичності фізичних обсягів споживання харчових продуктів заможнішими домогосподарствами виглядають достовірними: порівняно висока еластичність виглядає виправдано з огляду на те, що етап стабілізації фізичних обсягів споживання (етап задоволення потреби) ще не досягнуто.

Крім того, не на користь позитивної трактовки скорочення еластичності частки видатків на продукти харчування від доходу свідчить близькість показників еластичності для груп домогосподарств з вагомо різним доходом. За «законом Енгеля у сильному формулюванні» подвоєння реального доходу спричиняє зниження частки витрат на харчові продукти на 10 в.п. І показники частки витрат для виділених груп домогосподарств цілком вписуються в цей закон: майже дворазове перевищення реального доходу на одну особу по 17,3 % найзамо-

жніших домогосподарств над доходом на одну особу у 74,6 % найбідніших супроводжується відмінністю частки витрат на харчування приблизно на 10 в.п. (див. дані першого рядка табл. 1 і 2). Проте показники еластичності частки витрат за доходом дуже близькі, що свідчить про те, що не досягнуті фізичні обсяги споживання харчових продуктів визначають зафіксований рівень еластичності (вони вагомо різняться по виділених групах домогосподарств і мали б знайти вираження у вагомих відмінностях коефіцієнтів еластичності), а тиск витрат на інші блага, що задовольняють першочергові потреби — комунальних послуг. Цей тиск знижує коефіцієнт еластичності для групи бідніших домогосподарств. Вкрай негативним у контексті оцінювання суспільного добробуту. Додатковим підтвердженням тези про занижений (через тиск практично примусового зростання частки видатків на комунальні послуги) розмір еластичності частки витрат на харчові продукти для найбідніших домогосподарств є вагоме скорочення споживання таких продуктів найбідніших 8,2 % домогосподарств України (з доходом на одну особу до 3 тис. грн на місяць) за період 2014–2020 рр.

Отже, побудова кривих Енгеля за даними про фізичні обсяги споживання харчових продуктів краще характеризує зв'язок «доходи — споживання» у контексті оцінювання добробуту. Використання даних про питому вагу витрат доцільніше, коли йдеться про класифікацію товарної групи, але й у цьому разі важливо враховувати вплив перехресної цінової еластичності, що забезпечується спеціальним елементом функцій Florida-PI та Florida-Slutsky [10–12].

Важливо також охарактеризувати й еластичність фізичних обсягів споживання благ, що традиційно, за оцінками «Cross-Country Demand» моделей належать до групи «блага розкоші» (luxuries) [12].

Ми побудували криві Енгеля для товарної групи «Охорона здоров'я» для обох виділених раніше груп домогосподарств. Результати розрахунків наведені в табл. 3 та 4, графічні ілюстрації – на рис. 3 і 4.

Таблиця 3

ПАРАМЕТРИ АНАЛІТИЧНОЇ ФОРМИ КРИВОЇ ЕНГЕЛЯ ДЛЯ БЛАГ ТОВАРНОЇ ГРУПИ «ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я» ЗА ДАНИМИ СТОСОВНО 74,6 % ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ З ДУШОВИМИ ЕКВІВАЛЕНТНИМИ ДОХОДАМИ МЕНШИМИ 7000 ГРН НА МІСЯЦЬ

	Охорона здоров'я
Питома вага у грошових видатках домогосподарств, 2014 р. / 2020 р., %	3,25 / 4,65
Параметр «а»	–8,002
Стандартна похибка	7,672
t статистика параметру «а»	–1,043
Параметр «b»	0,043
Стандартна похибка	0,002
t статистика параметру «b»	17,59
Коефіцієнт детермінації	0,909
Критерій Фішера	309,447 (більше від табличного)
DW критерій	2,01 (близький до двох, що підтверджує гіпотезу про відсутність гетероскедастичності)

Коефіцієнт еластичності фізичних обсягів споживання благ групи «Охорона здоров'я» за доходом для переважної більшості українських домогосподарств становить 1,070.

Таблиця 4

**ПАРАМЕТРИ АНАЛІТИЧНОЇ ФОРМИ КРИВОЇ ЕНГЕЛЯ ДЛЯ БЛАГ ТОВАРНОЇ ГРУПИ
«ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я» ЗА ДАНИМИ СТОСОВНО 17,3 % ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ З
НАЙВИЩИМИ ЕКВІВАЛЕНТНИМИ ДОХОДАМИ НА ОДНУ ОСОБУ**

	Охорона здоров'я
Питома вага у грошових видатках домогосподарств, 2014 р. / 2020 р., %	3,91 / 4,09
Параметр a	40,366
Стандартна похибка	19,75
t статистика параметру a	2,04
Параметр b	0,031
Стандартна похибка	0,003
t статистика параметру b	9,7
Коефіцієнт детермінації	0,741
Критерій Фішера	94,269 (більше від табличного)
DW критерій	2,02 (близький до двох, що підтверджує гіпотезу про відсутність гетероскедастичності)

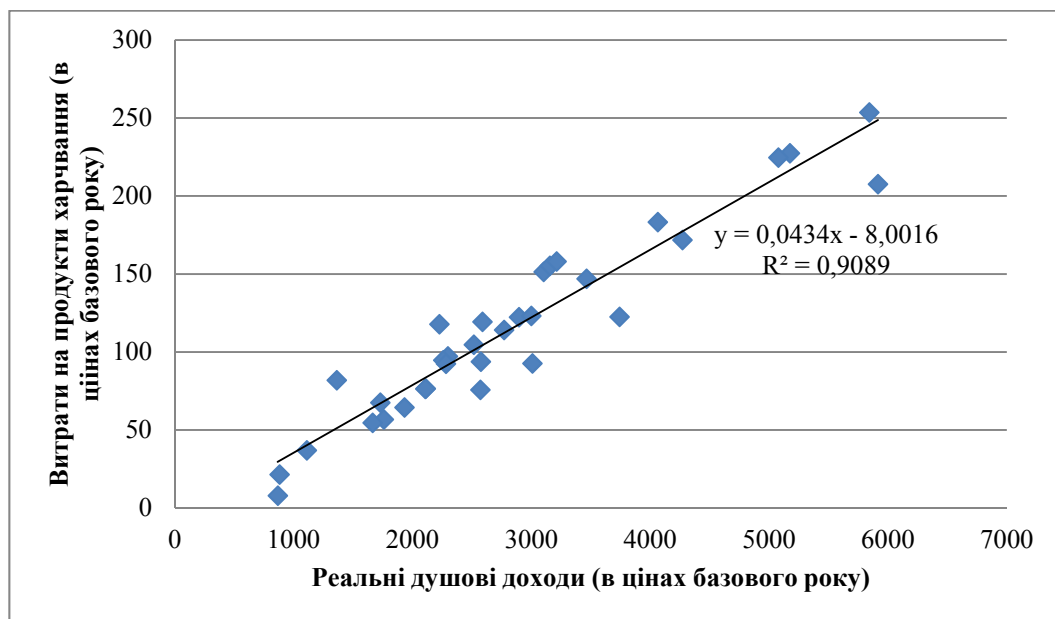

Рис. 3. Лінія Енгеля для благ «Охорона здоров'я» за даними бідніших українських домогосподарств

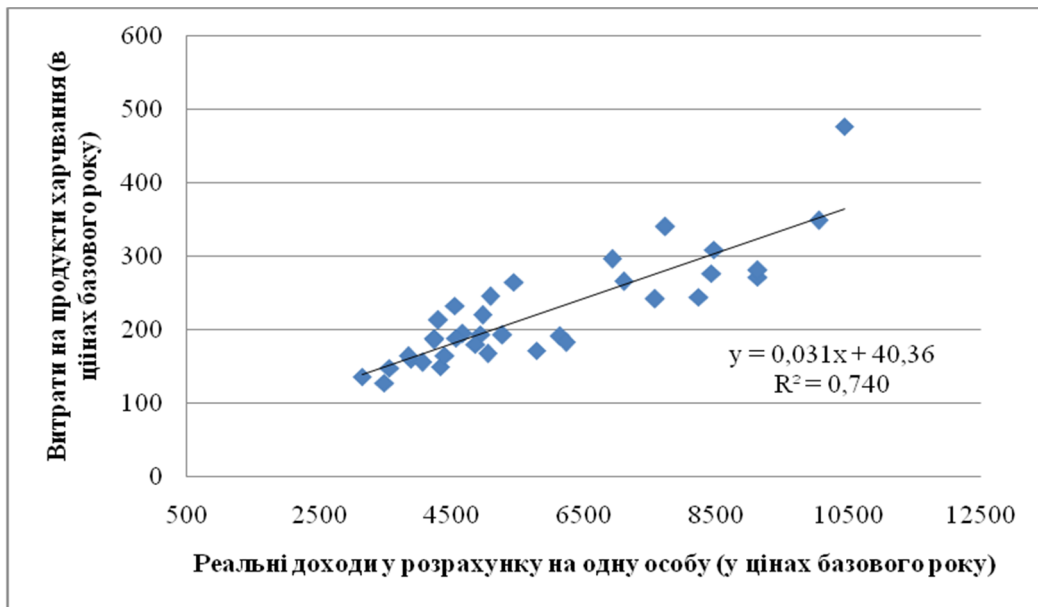

Рис. 4. Лінія Енгеля для благ «Охорона здоров'я» "за даними багатших українських домогосподарств

Коефіцієнт еластичності фізичних обсягів споживання благ «Охорона здоров'я» за доходом для переважної більшості українських домогосподарств становить 0,818.

Результати моделювання досить характерні. По-перше, за період 2014–2020 рр. питома вага видатків на «Охорону здоров'я» для бідніших господарств зростала швидше від заможніших і в результаті станом на 2020 р. бідніші домогосподарства мали вищу питому вагу витрат на «Охорону здоров'я», ніж заможніші (див. дані першого рядка табл. 3 і 4). При цьому фізичні обсяги споживання благ цієї товарної групи для 8,2 % найбідніших домогосподарств скоротились більш ніж вдвічі (1), при тому що в середньому по всіх домогосподарствах вона зросла на 50,6 %. Отже, стан забезпечення потреб найбідніших домогосподарств у благах групи «Охорона здоров'я» можна визначити як «катастрофічний».

При цьому інші чотири, виділені за розмірами середнього доходу на одну особу, групи домогосподарств суттєво наростили фізичні обсяги споживання благ цієї товарної групи (на 177,4 %, на 142,0, на 145,5 і 107,0 % у послідовності зростання середнього доходу). Ці темпи зростання перевищують темпи розширення споживання благ групи «Охорона здоров'я» у багатших групах домогосподарств (вони коливаються від 31,5 % до 77,6 % приросту).

На перший погляд можна побачити ознаку зменшення нерівності доступу до благ групи «Охорона здоров'я» для домогосподарств з різним рівнем доходу (якщо не враховувати катастрофічний стан домогосподарств із середніми доходами нижче від 3000 грн на місяць). Проте насправді важливо врахувати, що використані дані про витрати на блага групи «Охорона здоров'я» враховують лише витрати, що у практиці аналізу добробуту визначаються як «out of

rocket», тобто «із кишені платника» і скорочення частки витрат вважається важливим напрямом розвитку національної системи охорони здоров'я. Зафіксовані дані свідчать про те, що стосовно заможніших домогосподарств відбуваються якісні позитивні зміни: витрати «out of pocket» витісняються витратами за рахунок виплат фондів медичного страхування, а домогосподарства з меншими доходами залишаються замкненими у пастці нестачі власних коштів для фінансування бажаного рівня забезпечення благами групи «Охорона здоров'я».

Саме з цим пов'язана і друга характерна особливість результатів аналізу: еластичність фізичних обсягів споживання благ групи «Охорона здоров'я» за доходом вища для бідніших домогосподарств (коефіцієнт 1,070 — досить поширений розмір за результатами досліджень на основі «Cross-Country Demand» моделей), ніж для заможніших — 0,818. Ураховуючи, що доступність цієї групи благ за досліджуваній період суттєво зросла (індекс доступності для благ групи «охорона здоров'я» дорівнює 1,45, тобто середній номінальний дохід 2020 р. дозволяє купити на 45 % більше благ групи «Охорона здоров'я», ніж у 2014 р.). Наведені дані свідчать про якісні трансформації, що відбуваються в механізмах фінансування споживання благ цієї групи для заможніших домогосподарств (витрати «out of pocket» витісняються виплатами по медичному страхуванню) і високу незадоволену потребу у розширенні споживання медичних послуг по основній масі домогосподарств України.

Висновки. Зростання доступності харчових продуктів, що спостерігалось протягом 2014–2020 рр., не забезпечило якісної зміни споживацьких пріоритетів переважної маси українських домогосподарств: схильність витратити додаткові доходи на розширення споживання благ першої необхідності залишається високою, як щодо бідніших домогосподарств (переважна більшість від загальної кількості), так і щодо домогосподарств з відносно вищими середніми доходами. Провідною причиною такої ситуації стало те, що фактично обсяги споживання продуктів харчування зросли у 2020 р. порівняно з 2014 р. усього на 3,4 %, а переважна частина недовикористаного потенціалу, створеного зростанням доходів і здешевленням продуктів харчування, була поглинута зростанням цін на комунальні послуги — питома вага витрат на цю товарну категорію зросла за 2014–2020 рр. з 9,8 % до 15,2 % сукупних споживчих видатків домогосподарств. Важливий наслідок такої ситуації: висока вразливість добробуту домогосподарств щодо коливань доходів і цін, а їх ресурси для інвестування в накопичення людського капіталу вкрай обмежені, що збільшує навантаження на також недофінансований бюджетний сектор соціальної сфери.

Нерівність доступу до харчових продуктів не зазнала вагомих змін протягом досліджуваного періоду, проте найбідніші домогосподарства скоротили фізичні обсяги споживання продуктів харчування на тлі зростання частки видатків на цю товарну групу в складі сукупних споживчих витрат.

Фізичні обсяги споживання благ товарної групи «Охорона здоров'я» за період 2014–2022 рр. у середньому по всіх домогосподарствах України зросли, суттєво випереджаючи зростання реального доходу (150,6 % зростання фізичних обсягів споживання проти 118,7 % темпів зростання реального доходу), що характерно для благ, які належать до категорії «luxuries». При цьому обсяги споживання цих благ стосовно бідніших домогосподарств зростали швидше за аналогічні обсяги стосовно заможніших. Проте більш виважена оцінка змін

нерівності доступу до платного сектору охорони здоров'я вимагає подальших досліджень, через те, що використана база даних відображає лише витрати «out of pocket», що занижує масштаби споживання і витрат групи заможніших домогосподарств.

Література

1. Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J. P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. CMEPSP, 14.
2. Sen, Amartya K., 1999, Development as freedom, New York. Knopf.
3. Пікетті, Т., 2016. *Капітал у XXI столітті*. Київ: Наш Формат.
4. Дитон А. (2016). Великий побег: Здоровье, богатство и истоки неравенства. М.: Изд-во Института Гайдара; Фонд «Либеральная миссия».
5. Deaton, Angus, 2010, "Price indexes, inequality, and the measurement of world poverty," *American Economic Review*, 100:1, 5–34.
6. Andreas Chai and Alessio Moneta Retrospectives Engel Curves. *Journal of Economic Perspectives—Volume 24, Number 1—Winter 2010—Pages 225–240*.
7. Andreas Chai, Alessio Moneta. 2012. Back to Engel? Some evidence for the hierarchy of needs. *Journal of Evolutionary Economics* 22:4, 649-676.
8. Deaton, Angus, and John Muellbauer. 1980. *Economics and Consumer Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Chen, Shaohua, and Martin Ravallion, 2010, "The developing world is poorer than we thought, but no less successful in the fight against poverty," *Quarterly Journal of Economics*, forthcoming.
10. Clements K.W., Qiang Y. (2003). The economics of global consumption patterns. *Journal of Agricultural and Applied Economics, Supplement*, 35.
11. Clements, K. W., Wu Y., Zhang, J. (2004). Comparing International Consumption Patterns. *The University of Western Australia, Department of Economics, Economics Discussion Working Papers*.
12. Muhammad, A., J. L. Seal., Jr., Meade B., and Regmi A. (2011). International Evidence on Food Consumption Patterns: An Update Using 2005 International Comparison Program Data. *TB-1929. U.S. Dept. of Agriculture, Econ. Res. Serv.*
13. Spending and Resources of Ukrainian Households. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
14. Consumer Price Indexes. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
15. Nakonechnyi, S. I., Tereshchenko, T. O., & Romaniuk T. P. (2004). *Ekonometriia [Econometrics]*. Kyiv: KNEU, 86p. [in Ukrainian].
16. Deaton, Angus, 2010, "Price indexes, inequality, and the measurement of world poverty," *American Economic Review*, 100:1, 5–34.
17. Deaton, Angus, 2005, "Measuring poverty in a growing world (or measuring growth in a poor world)", *Review of Economics and Statistics*, 87:1, 1–19.
18. James L. Seale, Jr. and Anita Regmi Modeling International Consumption Patterns *Review of Income and Wealth Series* 52, Number 4, December 2006.

References

1. Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J. P. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. CMEPSP, 14.

2. Sen, Amartya K., 1999, *Development as freedom*, New York. Knopf.
3. Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty — first century* Thomas Piketty; translated by Arthur Goldhammer. London.
4. Deaton, A. (2013). *The Great Escape: health, wealth, and the Origins of Inequality*. Princeton Univ. Press.
5. Deaton, Angus, 2010, “Price indexes, inequality, and the measurement of world poverty,” *American Economic Review*, 100:1, 5–34.
6. Andreas Chai and Alessio Moneta Retrospectives Engel Curves. *Journal of Economic Perspectives—Volume 24, Number 1—Winter 2010—Pages 225–240*.
7. Andreas Chai, Alessio Moneta. 2012. Back to Engel? Some evidence for the hierarchy of needs. *Journal of Evolutionary Economics* 22:4, 649-676.
8. Deaton, Angus, and John Muellbauer. 1980. *Economics and Consumer Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Chen, Shaohua, and Martin Ravallion, 2010, “The developing world is poorer than we thought, but no less successful in the fight against poverty,” *Quarterly Journal of Economics*, forthcoming.
10. Clements K.W., Qiang Y. (2003). The economics of global consumption patterns. *Journal of Agricultural and Applied Economics, Supplement*, 35.
11. Clements, K. W., Wu Y., Zhang, J. (2004). Comparing International Consumption Patterns. *The University of Western Australia, Department of Economics, Economics Discussion Working Papers*.
12. Muhammad, A., J. L. Seal, Jr., Meade B., and Regmi A. (2011). International Evidence on Food Consumption Patterns: An Update Using 2005 International Comparison Program Data. *TB-1929. U.S. Dept. of Agriculture, Econ. Res. Serv.*
13. Spending and Resources of Ukrainian Households. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
14. Consumer Price Indexes. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
15. Nakonechnyi, S. I., Tereshchenko, T. O., & Romaniuk T. P. (2004). *Ekonometriia [Econometrics]*. Kyiv: KNEU, 86p. [in Ukrainian].
16. Deaton, Angus, 2010, “Price indexes, inequality, and the measurement of world poverty,” *American Economic Review*, 100:1, 5–34.
17. Deaton, Angus, 2005, “Measuring poverty in a growing world (or measuring growth in a poor world),” *Review of Economics and Statistics*, 87:1, 1–19.
18. James L. Seale, Jr. and Anita Regmi Modeling International Consumption Patterns *Review of Income and Wealth Series* 52, Number 4, December 2006.